

O'SMIRLARTAFAKKURINING RIVOJLANISHIDA SUN'IY INTELEKTDAN FOYDALANISHNING FOYDA VA ZARARLARI.

Isroilova Malikaxon Xolmamat qizi

Qo'qon davlat universiteti 2-kurs
Psixologiya mutaxassisligi magistranti.

Arenasamo903@gmail.com

Tel: +998932009630

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining o'smirlar tafakkuri rivojlanishiga ko'rsatadigan psixologik ta'siri o'rganilgan. Maqolada mantiqiy fikrlash, abstrakt tafakkur, metakognitsiya va ijodiy fikrlash kabi kognitiv jarayonlarga SI vositalarining ijobiy va salbiy tomonlari psixologik nazariyalar asosida tahlil qilingan. O'smirlik davri — intellektual shakllanishning eng muhim bosqichi sifatida — alohida ko'rib chiqilib, SI ning bu davrga xos ta'siri yoritilgan. Maqola oxirida pedagoglar va maktab psixologlari uchun amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, tafakkur rivojlanishi, o'smirlik davri, kognitiv jarayonlar, metakognitsiya, mantiqiy fikrlash, ijodiy tafakkur, psixologik ta'sir.

Аннотация: В данной статье исследуется психологическое воздействие технологий искусственного интеллекта на развитие мышления подростков. На основе психологических теорий анализируются положительные и отрицательные стороны влияния инструментов ИИ на такие когнитивные процессы, как логическое мышление, абстрактное мышление, метакогниция и творческое мышление. Подростковый возраст рассматривается как наиболее важный этап интеллектуального становления личности, и особо выделяется специфика воздействия ИИ именно в этот период. В конце статьи представлены практические рекомендации для педагогов и школьных психологов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, развитие мышления, подростковый возраст, когнитивные процессы, метакогниция, логическое мышление, творческое мышление, психологическое воздействие

Annotation This article examines the psychological effects of artificial intelligence technologies on the development of adolescent thinking. The positive and negative aspects of AI tools on cognitive processes such as logical reasoning, abstract thinking, metacognition, and creative cognition are analyzed based on psychological theories. Adolescence — as the most critical stage of intellectual formation — is considered separately, and the specific influence of AI during this period is highlighted.

Keywords: artificial intelligence, thinking development, adolescence, cognitive processes, metacognition, logical reasoning, creative thinking, psychological impact.

XXI asrda sun'iy intellekt texnologiyalarining jamiyat hayotiga jadal kirib kelishi ta'lim va tarbiya sohasini ham chetlab o'tmadi. Bugungi kunda o'quvchilar,

ayniqsa o'smirlar, kundalik hayotda SI asosidagi ilovalar, aqlli yordamchilar va interaktiv platformalardan tobora ko'proq foydalanmoqda. Bu holat psixologiya va pedagogika fanlari oldiga muhim savol qo'yadi: sun'iy intellekt o'smir tafakkurini rivojlantiradimi yoki aksincha, uning tabiiy shakllanishiga to'sqinlik qiladimi? O'smirlik davri — taxminan 11–15 yoshlar oralig'i — tafakkurning sifat jihatdan qayta quriladigan eng muhim psixologik bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda abstrakt fikrlash, mantiqiy mulohaza yuritish, mustaqil qaror qabul qilish va metakognitiv qobiliyatlar shakllanadi. Shu sababli SI texnologiyalarining o'smirlar tafakkuriga ta'sirini psixologik jihatdan tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolaning maqsadi — psixologik nazariyalar asosida SI texnologiyalarining o'smirlar tafakkuriga ko'rsatadigan ijobiy va salbiy ta'sirini ochib berish hamda pedagogik psixologik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Sum'iy intellekt tizimlari har bir o'quvchining bilim darajasi va o'rganish uslubiga mos topshiriqlar taqdim etish imkoniyatiga ega. Bu differentsiatsiyalashgan ta'lim tamoyiliga mos kelib, har bir o'smirning o'ziga xos kognitiv xususiyatlarini hisobga oladi. M.A. Xolodnaya intellektni "bilimlar tizimining integratsiyalashuvi" sifatida izohlaydi. SI texnologiyalari katta hajmdagi axborotni tezda tahlil qilib, o'quvchiga tuzilgan ko'rinishda taqdim etishi natijasida o'smir axborotni saralash, tizimlashtirish va baholash ko'nikmalarini egallaydi. Bundan tashqari, SI bilan interaktiv muloqot — savolga javob olish va uni baholash jarayoni — o'smir tafakkurida refleksiya qobiliyatini rivojlantiradi. Z.T. Nishonova ta'kidlaganidek, o'smirlik davrida refleksiyaning rivojlanishi tafakkurning ongli boshqaruv darajasi ortganidan dalolat beradi. Sun'iy intellekt texnologiyalari bilan bog'liq eng jiddiy psixologik xavf — o'smirda Sun'iy intellekt javoblariga ortiqcha ishonch va mustaqil fikrlashdan qaytish tendentsiyasining shakllanishi. J. Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, tafakkur faol qayta qurish jarayonida shakllanadi. Agar o'smir har qanday muammo uchun Sun'iy intellektdan tayyor javob kutsa, bu aktiv kognitiv jarayon to'xtaydi va mustaqil fikrlash jarayoni susayadi. L. Rubinshteyn ta'kidlaganidek, muammoli vaziyat tafakkurni qo'zg'atuvchi asosiy omildir. Sun'iy intellekt bu vaziyatni bartaraf qilib, "oson yo'l" taqdim etsa, o'smir mustaqil fikrlash zaruriyatini his qilmaydi. B.R. Qodirovning so'zlari bilan aytganda, o'smirlik davrida shaxs "tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki uni qayta ishlovchi va baholovchi subyektga" aylanishi kerak. Sun'iy intellekt texnologiyalari bu jarayonni o'rnini bosib, passiv bilim iste'molchisini shakllantirib qo'yishi mumkin.

Metakognitsiya — o'z fikrlash jarayonlarini anglash va nazorat qilish qobiliyati — o'smirlik davrida shakllanadigan eng muhim kognitiv ko'nikmalardan biridir. Sun'iy intellekt texnologiyalarining haddan tashqari ishlatilishi bu qobiliyatning rivojlanishini sekinlashtirishi mumkin, chunki tashqi sistema metakognitiv funksiyaning bir qismini o'z ichiga oladi. Ijodiy tafakkur esa, S.L. Rubinshteyn ta'kidlaganidek, "yangi narsani kashf etish" jarayonida shakllanadi. Sun'iy intellekt ko'pincha mavjud namunalar asosida javob generatsiya qiladi va haqiqiy yangilik yaratmaydi. Agar o'smir faqat sun'iy intellekt orqali ijod qilsa, uning o'z ijodiy tafakkuri rivojlanmay qolish xavfi yuqori bo'ladi. E.G'. G'oziyev ta'kidlashicha, "faollik pasaygan sari tafakkur jarayonlari

ham sustlashadi" — sun'iy intellekt vositalariga haddan ortiq tayanish aynan shu faollikni pasaytiradi. Z.T. Nishonova ta'kidlaganidek, "tengdoshlar bilan muloqot, bahs-munozara, guruhiiy ishlash sharoitlari mantiqiy izchillikni va dalillash qobiliyatini kuchaytiradi". Sun'iy intellekt bilan haddan ortiq muloqot esa jonli insoniy muloqot o'rnini bosishi xavfini tug'diradi. Bu kommunikativ tafakkurning — boshqalar nuqtai nazarini tushunish, dalil keltirish va birgalikda muammoni hal qilish qobiliyatining rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Bundan tashqari, o'smirlik davrida shaxsning o'z-o'zini anglash jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi. Sun'iy intellekt texnologiyalarining o'smirlar tafakkuriga ko'rsatadigan ta'sirini psixologik tahlil qilish asosida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi: Bular: Sun'iy intellekt vositalaridan "yo'naltiruvchi" sifatida foydalanish. Sun'iy intellekt o'smirlar tayyor javob emas, balki fikrlash yo'nalishi, tuzilgan savol yoki namuna taqdim etiladi. Sun'iy intellekt va mustaqil vazifalar balansini ta'minlash. Sinf mashg'ulotlarining kamida 60–70 foizi sun'iy intellekt siz mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilishga bag'ishlanishi maqsadga muvofiq. Metakognitiv ko'nikmalarni alohida o'rgatish. O'qituvchi va psixolog o'quvchilarga "Sun'iy intellekt nimani bajaryapti va men nimani o'rganmoqdaman?" degan savolni berishga o'rgatishi lozim. Bu refleksiv tafakkurni mustahkamlaydi.

Guruhiiy va kommunikativ faoliyatni asosiy o'rinda saqlash. Tengdoshlar bilan bahs-munozara va birgalikda muammoni hal qilish tafakkur rivojlanishining eng samarali usullaridan biri bo'lib qolmoqda- sun'iy intellekt bu o'rinni to'liq bosa olmaydi. Ota-onalar va o'qituvchilar uchun psixologik savodxonlik. Bu borada maktab psixologlari katta rol oynaydi. Sun'iy intellekt vositalarining xavflari va imkoniyatlari haqida ota-onalar va pedagoglarni muntazam ravishda xabardor qilib borish zarur. Sun'iy intellekt texnologiyalari to'g'ri yo'naltirilganda o'smirlar tafakkurini boyituvchi qudratli vositaga aylanishi mumkin. Mantiqiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, individual ta'limni ta'minlash va axborotni qayta ishlash ko'nikmalarini mustahkamlash — bularning barchasi sun'iy intellektning haqiqiy imkoniyatlaridir. Biroq nazorat qilinmagan va o'ylanmagan foydalanish mustaqil fikrlash, metakognitsiya, ijodiy tafakkur va kommunikativ kognitiv rivojlanishga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Al-Forobiyning "potensial aql" kontseptsiyasidan boshlab to zamonaviy S.L. Rubinshteyn, M.A. Xolodnaya va B.R. Qodirov nazariyalarigacha bo'lgan psixologik meros bir haqiqatni tasdiqlaydi: haqiqiy tafakkur shaxsning o'z faolligi, muammo bilan kurashi va kashfiyot jarayonida shakllanadi. Sun'iy intellekt esa bu jarayonning samarali ko'mak beruvchisi bo'lishi uchun uning o'rnini psixologik jihatdan to'g'ri belgilash juda zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rubinshteyn S.L. Osnovy obshchey psixologii. – SPb.: Piter, 2002.
2. Xolodnaya M.A. Psixologiya intellekta. – Sankt-Peterburg: Piter, 2002.
3. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. – Toshkent, 2018.
4. Qodirov B.R. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 1994.
5. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2002.

6. Safoyev N.S. Umumiy psixologiya. – Toshkent, 2003.
7. Abu Nasr al-Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
8. Ibn Sino. Kitob ash-Shifo. – London: Oxford University Press, 2005.
9. Piaget J. The Psychology of Intelligence. – London: Routledge, 2001.
10. Dewey J. Experience and Education. – New York: Macmillan, 1938.
11. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 1983.
12. Zimmerman B.J. Attaining self-regulation. In: Handbook of Self-Regulation. – San Diego, 2000.
13. Isroilova, Malikaxon Xolmamat Qizi. "O'SMIRLARDA BILISH JARAYONLARINI RIVOJLANISHI." Academic research in educational sciences Conference (2025): 29-32. 2025
14. Isroilova, Malikaxon Xolmamat Qizi. "Tafakkurning yoshga doir xususiyatlari". Ilm-fan muammolari magistrilar talqinida. 585-588-b
15. Isroilova, Malikaxon Xolmamat Qizi. "O'SMIRLARDA TAFAKKUR RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI" Ilm-fan muammolari magistrilar talqinida. Kon. 169-171-b
16. Жураев, Вохиджон Мухаммедович. "СПОРЧИЛАРНИНГ ДАЪВОГАРЛИК ДАРАЖАСИ ВА ИРОДАВИЙ СИФАТЛАРИНИНГ ПСИХОЛГИК ХУСУСИЯТЛАРИ." Academic research in educational sciences 4.TMA Conference (2023): 894-900.
17. Jurayev, Vohidjon. "SPORTCHINING FAOLIYAT SAMARADORLIGIDA DA'VOGARLIK DARAJASI AHAMIYATINI EMPIRIK NATIJALARI TAHLILI." *Science and innovation in the education system 2* (2023): 106-112.
18. Jurayev, Vohidjon. "SPORTCHINING FAOLIYAT SAMARADORLIGIDA DA'VOGARLIK DARAJASI AHAMIYATINI EMPIRIK NATIJALARI TAHLILI." *Science and innovation in the education system 2* (2023): 106-112.
19. Isroilova, Malikaxon Xolmamat Qizi. "O'SMIRLARDA ADAPTATSIYA JARAYONINING TAFAKKURIGA TA'SIRI" *Advances in Science and Education xalqaro ilmiy jurnali Vol 02, Issue 07*.
20. Isroilova, Malikaxon Xolmamat Qizi. "O'SMIRLARDA TAFAKKUR RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA UNING TARIXIY ILDIZI HAMDA HOZIRGI KUNDAGI ZAMONAVIY QARASHLAR." *Advances in Science and Education xalqaro ilmiy jurnali Vol 02, Issue 07*

